

AHOLIGA XIZMAT KO‘RSATISH SOHALARI GEOGRAFIYASI

Sadullayeva Alfiya Dilshod qizi
Urganch davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm viloyatida aholiga xizmat ko‘rsatish sohalari geografiyasi va xizmat ko‘rsatish sohasi rivojlanishining istiqbollari haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, rekratsiya, xizmat ko‘rsatish, iqtisod, xorij tajribasi, infratuzilma,

Аннотация: В данной статье представлена информация о географии сферы государственных услуг и перспективах развития сферы услуг в Хорезмской области.

Ключевые слова: туризм, рекреация, сервис, экономика, зарубежный опыт, инфраструктура,

Abstract: This article provides information about the geography of public service sectors and the prospects for the development of the service sector in Khorezm region.

Key words: tourism, recreation, service, economy, foreign experience, infrastructure,

Kirish: Xorazm viloyati xizmat ko‘rsatish sohasi rivojlanishining istiqbollari. Viloyat hududini iqtisodiy-geografik jihatdan chuqur tahlil etish, ijobiy natijalarga erishish imkonini beradi va natijada aholi turmush darajasining rivojlanishida, ko‘plab yangi turdagi korxonalarining ortishi, ishlab chiqarish ko‘lamining kengayishi, xizmat ko‘rsatish tarmoqlarining rivojlanishi uchun imkoniyat yaratadi.

Viloyatda 30 ga yaqin xorijiy investitsiyali qo‘shma korxonalar faoliyat yuritadi. Ular byudjeti 1997-yilda 301,7 million AQSH dollarini tashkil etdi. Viloyat iqtisodiyoti paxtani qayta ishlash va oziq-ovqat sanoatiga asoslangan. Ko‘p sonli paxta tozalash zavodlari, neft qazib oladigan va ipak yigiradigan fabrikalar, to‘qimachilik va vinochilik korxonalari va h.k. bor. Shuningdek qurilish materiallarini ishlab chiqarish taraqqiy etgan. Xiva gilam fabrikasida tayyorlangan gilamlar butun dunyoga mashhur.

Mashinasozlik va to‘qimachilik tarmoqlari rivojlanib bormoqda. Mahalliy qishloq xo‘jaligining asosiy yo‘nalishi – albatta, paxtadir. Boshoqlilar, ayniqsa, guruch etishtirish so‘nggi bir necha yilda keskin oshdi. Shuningdek, ko‘plab bog‘ va uzumzorlar, qovun va qovoq plantatsiyalari bor, kartoshka dalalarini butun viloyat hududi bo‘ylab kengaytirish imkoniyati mavjud. Viloyatning tabiiy va iqtisodiy salohiyatidan kelib chiqib qayta ishlash va yangi turdagi korxonalarni rivojlantirish uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim:

- paxta, ipak xom ashyosi va boshqa mahalliy zaxiralardan foydalanadigan mavjud korxonalarni ta‘mirlash, texnik zamonaviylashtirish va kengaytirish;
- paxta tolasini qayta ishlash jarayonini yaxshilash va oshirish, ip, gazlama, paxta yigiruv ipi, gilamlar tayyorlash va eksport qilish;
- mavjud oziq-ovqat sanoati tarmoqlarini yangilash va yangilarini, ayniqsa, mevalar, uzum, sabzavot, qovun va qovoq bilan bog‘liq korxonalarni tashkil etish;
- go‘sht-sut mahsulotlariga asoslangan korxonalarni kengaytirish;
- o‘rab-joylash uskunalari ishlab chiqarish. Idish materialarining etishmasligi – eksportga mo‘ljallangan tomat pastasi, o‘simlik yog‘i, turli turdagi jem va marmeladlar ishlab chiqarish yo‘lida jiddiy ish olib borish talab etiladi.

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash uchun sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish bilan bog‘liq loyihalarni amalga oshirish uchun viloyatga xorijiy investitsiyalar ko‘rinishida qariyb 50 milliondan ortiq AQSH dollari zarur.

2008 yilning 15 fevralida Xalq deputatlari Xorazm viloyati kengashining navbatdan tashqari sessiyasida O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov o‘z nutqida shunday dedi: -«Xorazm viloyatining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishi, bu o‘lkada mavjud bo‘lgan barcha imkoniyatlarni ishga solish, er osti, er usti boyliklaridan oqilona foydalanish, yangi ish joylarini tashkil qilish va shular hisobidan shu zaminda yashayotgan odamlarning hayot darajasi va madaniyatini yuksaltirish, ularni rozi qilish har doim bizning eng muhim va dolzarb vazifamiz bo‘lib kelmoqda. Ana shu maqsadlarga erishish yo‘lida respublikada amalga oshirilayotgan islohatlarga monand ravishda Xorazmda ham katta ishlar amalga oshirilmoqda, ularning sur‘at va samarasi viloyat hayotida, odamlarning kundalik turmushida o‘z ifodasini topmoqda!».

Xorazm vohasining oxirgi yillarda erishgan marralari bu iqtisodiyotning o‘sish sur‘atlari, keng ko‘lamda olib borilayotgan islohotlarning amaliy natijalari, yangi-yangi qurilishlar, viloyat markazi, shahar va tumanlarning qiyofasi tobora obod bo‘lib borayotgani, qishloq xo‘jaligi sohasida nisbatan og‘ir sharoitga qaramasdan, hosildorlik va mehnat unumdorligini ko‘tarish borasida qo‘lga

kiritilayotgan yutuqlar Xorazmning izchil rivojlanayotganidan dalolat beradi. Shu borada ba’zi bir raqamlarga murojaat qiladigan bo’lsak, 2007 yilda viloyatda yalpi hududiy mahsulot salkam 8 foizga, sanoat – 11,8 foizga, kapital qurilish – 11,6 foizga, pullik xizmat ko’rsatish sohasi – 19,7 foizga o’sdi.

Qishloq xo’jaligi sohasida olib borilayotgan tub islohotlar natijasida bugun viloyatda 19 mingdan ortiq fermer xo’jaliklari faoliyat yuritmoqda, eng muhimi, ularga xizmat ko’rsatish bo’yicha zarur shart-sharoit, ta’minot shoxobchalari va infratuzilma yaratib berilgan.

Xorazm viloyatida ijtimoiy sohani rivojlantirish, aholining kundalik ehtiyojlarini ta’minlash bilan bog’liq dolzarb muammolarni echish yo’lida ham ko’pgina ishlar qilinmoqda. Vohaning murakkab tabiiy sharoitida qishloq joylarda yashayotgan odamlarning og’irini engil qilish, aholini tabiiy gaz va toza ichimlik suvi bilan ta’minlash masalalariga ustuvor ahamiyat berilmoqda.

Shu borada 2007 yilda viloyatda 490 ming kvadrat metr uy-joy barpo etildi, 46 kilometrlik ichimlik suvi, 46,4 kilometrlik tabiiy gaz tarmoqlari foydalanishga topshirilgan. Ayniqsa, aholini sifatli ichimlik suvi bilan ta’minlash, hududning sanitariya va gigiena holatini yaxshilashga qaratilgan “Toza suv, sanitariya va aholi salomatligi” loyihasi doirasidagi tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Qadimdan ilmu ma’rifat, yuksak ma’naviyat maskani bo’lib kelgan Xorazm zaminida yoshlarini har tomonlama sog’lom va barkamol etib tarbiyalash, eng avvalo, ularga zamonaviy bilim berish, zarur kasb-hunarlariga o’rgatish borasida qo’lga kiritayotgan ulkan yutuqlar e’tiborga molikdir. Xususan, 2007 yilning o’zida viloyatda 5 ming 400 nafar o’quvchiga mo’ljallangan 8 ta kasb-hunar kolleji, 555 o’quvchi ta’lim oladigan 1 ta akademik litsey barpo etilgan, 9 ming 800 o’rinli 32 ta maktab yangitdan qurilgan va kapital ta’mirlangan.

Inson salomatligini muhofaza qilish bo’yicha ham keyingi yillarda viloyatda e’tiborga loyiq ishlar qilinmoqda. Jumladan, Respublika ixtisoslashgan urologiya markazi va SHoshilinch tibbiy yordam markazining Urganch filiallari, viloyat markaziy bolalar shifoxonasi, kardiokirurgiya bo’limi, onkologiya shifoxonasi, “Xonqa sanatoriysi” kabi zamonaviy tibbiyot maskanlari foydalanishga topshirilganini sog’liqni saqlash sohasida olib borayotgan islohotlarimizning amaliy natijasi sifatida e’tirof etish o’rinlidir.

Shular qatorida 2015 yilda 2 ta qishloq vrachlik punkti barpo etilib, ularning umumiy soni 65 taga etgani aholiga malakali tibbiy xizmat ko’rsatish sifatini oshirishda alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Xorazm viloyatining iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlash, aholining hayot sifatini yaxshilash yo'lida qilingan ana shunday ishlarni qayd etish bilan birga, bu erda hali echilmagan masalalar ham mavjud. Jumladan, sanoat ishlab chiqarishining boshqa tarmoqlarga nisbatan sust rivojlanishda ekanligini takidlash lozim. Buni yalpi hududiy mahsulot tarkibida sanoatning ulushi o'zgarishsiz qolib kelayotgani, hatto ba'zi yillarda ko'rsatkichlarning tushib ketishi ham isbotlaydi.

Bugungi kunda viloyatda aholini ish bilan ta'minlash ham kun tartibida dolzarb bo'lib turibdi. Shu borada birinchi navbatda kasb-hunar kollejlari bitiruvchilarini ishga joylashtirish bilan bog'liq muammolarni hal etishga alohida e'tibor qaratish kerak. Bu masala bo'yicha mavjud ahvolning tahlili shuni ko'rsatadiki, 2007 yilda kasb-hunar kollejlarni tugatgan qariyb 15 ming 900 nafar o'quvchining faqat 9 ming nafari ishga joylashtirilgan, xolos.

Vazirlar Mahkamasining 2007 yil yakunlari va 2008 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan majlisida qabul qilingan qarorga asoslanib kelgusi yilda respublikamizni barqaror sur'atlar bilan rivojlantirish, aholining hayot darajasi va sifatini oshirish bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqilmoqda. Bu dasturlarda barcha hudud va mintaqalarimiz qatori Xorazm viloyatini har tomonlama rivojlantirishga doir reja va loyihalar ham – bu sanoat yoki qurilish, qishloq xo'jaligi sohasi, yangi yo'llar, gaz va suv tarmoqlari, ta'lim-tarbiya, madaniyat va shifo maskanlari yoki turarjoylar barpo etish kabi ishlarni amalga oshirishni ko'zda tutilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining mahalliy xom ashe negizida tayyor mahsulotlar, butlovchi buyumlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish dasturiga tuzatishlar kiritish tartibi to'g'risidagi Nizomini tasdiqlash haqida 13.08.2004 yil 391- sonli qarori qabul qilingan edi. Shuningdek ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik qayta jihozlashni amalga oshiruvchi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan imtiyozlarni qo'llash tartibi to'g'risida Nizom (O'zRAV 11.06.2007y. 1688-son bilan ro'yxatga olingan O'zRMV 27.04.2007y. 47 son, O'zRIV 21-son, O'zRDSK 2007-29-son, va O'zRDBK 01-02/8-11-son qarori bilan tasdiqlangan.

Mazkur Nizom O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ishlab chiqarishni modernizatsiyalash texnik va texnologik qayta jihozlashni rag'batlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» gi 2007 yil 14 martdagi PF-8660-son farmoniga muvofiq, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik qayta jihozlashni amalga

oshiruvchi xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar tomonidan imtiyozlarni qo‘llash tartibini belgilaydi.

Nizomda Umumiy qoidalar belgilanishi bilan birga II-bandida soliq va bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlar va ularni qo‘llash tartibi kiritilgan. Ular qo‘yidagilar

- Daromad solig‘i bo‘yicha imtiyozlar;
- Yagona soliq to‘lovi bo‘yicha imtiyozlar;
- Mol-mulk solig‘i bo‘yicha imtiyozlar;
- Bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyoz

Xorazm viloyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish borasida qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Ayni paytda vohaning ishlab chiqarish va servis sohasida 28 mingdan ortiq xususiy tadbirkorlik subektlari faoliyat ko‘rsatmoqda. Qishloq xo‘jaligi, chorvachilik, sanoat, qurilish, savdo xizmati ko‘rsatish tarmoqlarini rivojlantirish orqali tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida kredit mablag‘larini ajratishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Tijorat banklari tomonidan joriy yilning o‘tgan davrida tadbirkorlarga o‘n milliard so‘mga yaqin kredit berilgani bunga dalildir.

Bundan tashqari, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subektlarining moddiy-texnika resurslarini sotib olish yo‘lini soddalashtirish, viloyatda ishlab chiqarilayotgan xaridorgir mahsulotlarni sotish bo‘yicha maxsus auksion savdolari o‘tkazilmoqda.

Qo‘shko‘pir, Shovot, Urganch, Yangiariq tumanlarida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish, sifatli mahsulot ishlab chiqarish, go‘sht-sut, meva-sabzavot mahsulotlarini qayta ishlash masalalariga etarli e‘tibor qaratilmayotgani tanqid qilindi. 2015 yilda Xorazmga 197 mingdan ziyod sayyoh tashrif buyurdi

Sayyohlik sohasida ulkan salohiyatga ega mamlakatimizda turizm industriyasini rivojlantirishga katta e‘tibor qaratilmoqda. Ko‘hna obidalar bilan dovrag‘ qozongan Xorazm hamisha sayyohlar e‘tiborini jalb etib kelgan. Navbatdagi charter reysi bilan kelgan 100 dan ziyod italiyalik sayyohlar Urganch va Xiva shaharlarining bugungi jamoli, noyob yodgorliklari, osori-atiqalari bilan yaqindan tanishish imkoniga ega bo‘ldi.

– Yurtingizdan ulkan taassurotlar bilan qaytmoqdamiz, – deydi Italiyaning “Atakama” sayyohlik kompaniyasi raisi Emiliya Chitolini. – Sayyohlarimizni o‘ziga maftun etgan O‘zbekistonni, mo‘jizaviy shaharlaringizni ko‘rib, milliy urf-odatlarinigiz bilan tanishib hayratga tushdim. Xaqiqatan ham, Xiva ochiq osmon ostidagi muzey – ertaklar shahri ekan. Bu erdagi hayratomuz minoralar, Pahlavon

Mahmud maqbarasi, Juma masjidi va ajdodlaringiz aql-idroki, noyob muhandislik loyihalari asosida yaratilgan boshqa obidalar, xalq amaliy san'ati durdonalarini ko'rib hayratlandim. Xorazm nonlari, qovunlari, mevalarining mazasini ta'riflashga so'z yo'q. YUrtingizga oilam bilan kelishni niyat qildim.

2014 yilda Xorazmga 186 mingdan ziyod sayyoh tashrif buyurgan. “O'zbekturizm” milliy kompaniyasining ma'lumotlariga ko'ra, ularning 57 ming nafari xorijliklardir. Ularga Urganch shahridagi “Xorazm palas”, “Xiva sayyohlik markazi”, “Aziya-Xiva”, “Xiva malikasi”, “Arqonchi”, “Islombek”, “Shahrizoda” singari mehmonxonalar namunali xizmat ko'rsatmoqda.

Bugungi kunda Quyi Amudaryo hududidagi ekologik vaziyat keskinligi bevosita Orol dengizi fojeasi bilan bog'liqligi barcha mutaxassislarining diqqat e'tiborida. Hatto, 1975-81yillardayoq Orol atrofidagi qumli bo'ronlarning 90 kun davom etishi va u 400 km. uzoqlikkacha davom etib, eni 40 km.ni va qumli bo'ronlar harakat radiusi 300 km. gacha cho'zilishi kosmik kuzatuvlar ma'lumotlarida qayd etilgan. Natijada paxta hosildorligi 5-15%, sholi hosildorligi 3-6%ga qisqargan.

1991 yilda viloyatda bir yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi 1499 kishini tashkil qilgan. Mustaqillik yillarida bir yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi qisqarib bordi. Jumladan, 1995 yilda 925 kishini, 2000 yilda 796 kishini, 2005 yilda esa 512 kishiga, ya'ni qariyb 3 marta qisqardi. Biroq, hududdagi ekologik vaziyatning murakkabligi kishilar salomatligiga o'z salbiy ta'sirini o'tkazishda davom etmoqda.

Hozirgi kunda ko'pgina dasturlar asosida bajarilayotgan tadbirlar o'zining ijobiy natijalarini berishiga qaramay hududda amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlar talaygina. Ular:

1. Qum ko'chishining oldini oluvchi cho'l o'simliklari maydonini kengaytirish;
2. Etlarning meliorativ holatini yaxshilash;
3. Suv resurslaridan samarali foydalanish mexanizmini yaratish va boshqalar.

Hududdagi cho'l o'simliklari faqatgina transport yo'llari bo'ylab emas, balki butun qishloq xo'jaligi erlarini himoyalash, ixota ekinlarini ko'paytirish maqsadida ham ekilishi lozim. Ma'lumki hududdagi grunt suvlarining er yuzasiga yaqinligi erlarning meliorativ holatining yomonlashuviga sho'rlanishning ortishiga sabab bo'lmoqda. Shuning uchun tajribada ko'p bor afzalliklarini namayon qilgan gorizontal va vertikal direnaj tizimini kengaytirish zarur.

Hozirgi kunda viloyat yer usti suvlari sifati yomon bo'lib, sanoat, shaharlar oqava suvlari hamda sug'oriladigan yerlardan chiqadigan qaytarma suvlarning qo'shilishi

natijasida ifloslangan, aholini suv bilan ta'minlash va mayishiy sohalarda foydalanish uchun yaroqsiz, faqatgina sug'orishda foydalanish uchun ishlatish mumkin

Odatda, hududdagi deyarli barcha erlar ananaviy tarzda egatlab sug'oriladi. Bu esa, nafaqat suv sarfining ortishi, balki, erlarning ikkilamchi sho'rlanishiga ham sabab bo'ladi. Respublika SANIIRI olimlari ilmiy tadqiqot natijalariga ko'ra, uzumzorlarni tomchilatib sug'orishdagi sug'orish me'yori egatlab sug'orishga qaraganda 30-40 foiz kam. Kishmishning hosildorligi gektaridan 129-147 s/ga etgan. Bu egatlab sug'orilgandan 40-50% ko'p demakdir. Tomchilatib sug'orilganda mehnat sarfi ham 30 foizga qisqargan. Xorazm tajriba ishlab chiqarish xo'jaligida o'tkazilgan tajribalarga ko'ra, paxtani tomchilatib sug'orish usulida egatlab sug'orishga nisbatan 1,9-2,1 barobar suv tejiladi. Paxta hosildorligi 23-26 s/ ga ning o'rniga 38,1 s/ga ni tashkil etib, 1,5-1,8 barobarga ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Soliev A.S., Ahmedov E.A. va boshq. Mintaqaviy iqtisodiyot. - T.: Universitet, 2003. - 304 b.
2. Soliev A., Nazarov M., Qurbonov SH. O'zbekiston hududlari ijtimoiy – iqtisodiy rivojlanishi. – T.: Mumtoz so'z, 2010.
3. Qurboniyozov R. Xorazm geografiyasi. - Urganch: Xorazm, 1997.
4. Nogyo xakusyo fudzoku tokeyxyo, Tokio, 1982, 37 b., Nixon nogyo nenkan, 1981, 276 b.
5. Aytbaev D.P., Pirnazarov R.T., Maxmudov I.M., yer usti suvlarining sifati «Ekologiya xabarnomasi» jurnali №3 2007y. 30-37 b
6. Jalilova T., Matkarimov M. «Tomchilatib sug'orish usuli – Orol bo'yi mintaqasi muammolari echimining asosiy omillaridan biridir// Material Resp. Nauch-prak. Konf. Toshkent -2008. 60 b.